

Ingen kyrka utan teologi, ingen teologi utan kyrka

Fördjupningsbilagan denna gång är ett smakprov ur en artikel av Robert Kolb som inom kort kommer i tryck i Församlingsfakultetens skriftserie. Kolb är professor emeritus i systematisk teologi vid Concordia Seminary i USA och en regelbunden gästföreläsare på FFG. Artikeln skrevs med hänsyn till svenska förhållanden och formulerar flera av de skäl till att Församlingsfakulteten en gång växte fram och nu fått sin särskilda kallelse i Kristi kyrkas tjänst. Artikeln har också något att säga in i den debatt som pågår i Kyrkans tidning om teologins plats i Svenska kyrkan (se ledare). Kolb hämtar inspiration från Luthers syn på kyrkan, och pekar på den teologiska reflektion som ständigt måste ske inom kyrkan och för kyrkans skull, liksom för världens. Kyrkans möte med, och förkunnelse till, världen kräver ett teologiskt arbete för att kyrkans budskap ska kunna översättas till människor av alla folk, språk, och kulturer. Mötet med kulturen och tidsandan kräver dock ett teologiskt arbete för att kyrkan inte ska förlora något av det som hör till hennes väsen, när hon i sin välvilja försöker nå människor.

Att bygga broar

I alla samhällseliga situationer försöker teologin utföra den prästerliga funktionen att medla mellan kulturen och Guds folk, mellan samhällets idéer och värderingar å ena sidan och Herrens ord å den andra. Ett latinskt ord för präst, *pontifex*, är konstruerat av orden för "bro" och "byggare". Teologer reparerar ständigt den bro som möjliggör samtalet mellan kultur och kyrka, en bro som gör att kyrkans vittnesbörd kan höras och förstås av dem som har liten, ingen eller en felaktig uppfattning om vad kyrkans budskap är. Teologi som praktiseras vid sidan av kyrkan riskerar alltid att bli en *ideologi*, en uppsättning idéer som har sitt eget system. Att betrakta teologi som något akademiskt eller vetenskapligt, eller att stödja ett politiskt program som förnekar bibliska värden, undergräver den ärliga konfrontationen med både Skriften och traditionen, liksom med den samtida kulturen. När det händer undergräver det kyrkan, och även om det kan hjälpa kulturen att främja till synes nyttiga värderingar, kan det i det långa loppet inte skänka evangeliets kraft som får dessa värderingar att fungera väl.

Den lutherska teologin har två åtaganden som vägledde Luthers egna föreläsningar och predikningar. Han förankrade sitt tänkande i den heliga Skrift. Där fann han den helige Ande närvarande: Anden, sade han, var inte bara författare till Bibelns böcker, tillsammans med profeterna och apostlarna. Han fortsätter att vara närvarande i dess ord och använder dem för att föra syndare in i döden genom lagen och för att väcka dem till nytt liv genom evangeliet. Luther gav aldrig någon förklaring till varför vissa uppriktiga kristna inte förstår texten på det sätt som han gjorde; han uppmanade dem helt enkelt att skilja på lag och evangelium och att tänka på sina medmänniskors behov. År 1520, i sitt försvar av ett förslag som fördömts av Rom, hävdade han: "Ingenstans kan Anden finnas mer närvarande och mer aktiv än i de mycket heliga bokstäver som han skrev ner."¹ I sin kyrkopostilla presenterade han för läsarna huvudrollsinnehavaren i boken (och dess producent) genom att konstatera att "Gud finns överallt, men han finns verkligen i de heliga skrifterna, i sitt ord, mer än någon annanstans".² Gud talar, hävdade Luther, mitt i den mänskliga historien. Hans ord riktade

sig alltid till konkreta historiska situationer och människors autentiska bekymmer i deras faktiska kamp i det dagliga livet. Luther lärde sina studenter hur man läser Bibeln med noggrann uppmärksamhet på historiska miljöer, på grundval av de gamla kulturerna i Mellanöstern och litteraturen i den hellenistiska Medelhavsvärlden.³ Hans elever utvecklade ett antal verktyg för att förstå historiska händelser och sociala förhållanden under Bibelns tid.⁴ Guds verkliga folk och de kulturer i vilka de levde utgjorde ramen för den helige Andes förmedling av Guds budskap för den tiden och alla andra tider. Studiet av Skriften lade grunden för kyrkans liv och all teologisk verksamhet, enligt Luthers synsätt.

Men Luther var inte bara universitetslärare, han hade också lärt sig konsten att ge själavård som augustiner munk, vilka hade till uppgift att hjälpa församlingspräster med predikan och att höra bikt. Kyrkan i de tysktalande länderna stod inför en allvarlig kris när det gällde själavård i slutet av 1400-talet och början av 1500-talet,⁵ och Luthers framgång som en offentlig lärare av evangeliet berodde till stor del på det skriande behovet av nya svar på den andliga kris som drabbade hans kultur. Att han förde samman Skriften med vardagliga problem gjorde hans budskap levande och relevant för många i hans tid. För Luther söker teologin alltid den rätta, pastorala tillämpningen av Guds lag och hans evangelium på människors liv mitt i verkligheten i de samhällen där han har satt oss. Guds folks förväntningar när de hör predikantens ord utgör en återkommande utmaning för både predikanten och teologen, att försöka identifiera exakt hur och var Guds ord möter dilemman i det dagliga livet. Dessa utmaningar uppstår ur det samspel som kristna dagligen upplever på arbetsplatsen, idrottsplatsen, i hemmet, i samhället i allmänhet, och även i kyrkan. Falska värderingar som bygger på krav på personlig prestation – förväntningar på ett utseende som överensstämmer med normer för skönhet, hälsa, skicklighet eller intelligens – undergräver den troendes övertygelse om att hon är Guds barn och att hans bedömning av henne avgör hennes grundläggande värde. Predikanter och teologer måste lyssna på sina systrar och bröder i tron för att identifiera de kritiska punkter och den andliga sårbarhet som kan försvaga tron. De måste göra detta för att kunna hitta lämpliga delar av Skriften som kan adressera deras liv och bygga en

bro från apostlarna och profeterna till människors liv i det tjugoförsta århundradet.

Kyrkan som helhet fungerar också som denna brobyggare och förkunnar Guds ord till dem som de troende tillbringar sina dagar med. Denna uppgift att överbrygga klyftan mellan profeternas och apostlarnas värld och nutiden beskrivs av ordet *översättning*, bokstavligen ”att bära något över en avgrund”. Luther är naturligtvis allmänt erkänd som en utmärkt översättare. Hans bibelöversättning gäller fortfarande som en stor bedrift i världslitteraturens historia; dess uttryck och formuleringar hjälpte till att forma hur tyskar pratar än idag, och det finns ekon i bibelöversättningar på otaliga andra språk. Hans lilla katekes – egentligen mycket av det han sa och skrev – syftade till att överbrygga klyftan mellan kyrkans tradition och barnen såväl som föräldrarna i de tysktalande länderna.⁶ Han ville föra Skriftens budskap från Medelhavsvärlden till sinnen och hjärtan i och bortom dessa områden. Han insåg att proklamationen om återuppriktandet av vår fulla mänsklighet genom Kristi död och uppståndelse riktar sig till hela den mänskliga personen, i sinne, vilja och känslor. Hans teologiska praktik manar hans efterföljare att inse att Skriftens innehåll måste formuleras i termer av den specifika kulturella miljö där Gud har kallat oss att vara salt och ljus. Denna typ av översättning strävade Luther efter att praktisera i alla sina föreläsningar, predikningar och skrifter.

Nyare teologiska och språkvetenskapliga diskussioner har utvidgat begreppet översättning till att omfatta hela det teologiska fältet. Religion är översättning, enligt Michael DeJonge och Christiane Tietz, eller – mer exakt uttryckt – religion genomsyras alltid av översättningen av det som står i auktoritativa skriftliga eller muntliga texter till ett språk som hanterar nya situationer.⁷ DeJonge och Tietz hävdar att översättning inte bara är möjlig utan också oupplösligt förbunden med all religiös verksamhet.⁸ Detta påstående står i motsats till ”monadisterna” eller de språkliga ”relativisterna”, som hävdar att språk och kultur är så tätt sammanbundna, och så unikt individuella, att översättning från ett språk till ett annat inte är möjlig eftersom gemensamma kulturella erfarenheter ser olika ut; skillnader i världsuppfattning förhindrar byggandet av broar för verklig kommunikation. DeJonge och Tietz tenderar mot den ”universalistiska” sidan av debatten och menar att det finns tillräckligt med

gemensamma mänskliga erfarenheter inom de unikt kulturbundna situationerna för alla, vilket gör översättning inte bara möjlig utan nödvändig. Religion är alltid att förmedla tidigare texter eller andra minnen genom en tradition till en ny nutid. DeJonge kallar denna process för "lingvistisk-historisk contextualisering". Ord måste överföras från ett betydelseområde till ett annat, även inom det egna språket, eftersom tid och händelser ger orden nya nyanser av betydelse. Historiskt skilda situationer måste finna en sammanbindande bro i den "historiska överföringen av idéer och erfarenheter" (som alltid är relaterade). Denna överföring måste göras på det sätt som lingvister har kallat en "dynamisk översättning", baserad på en förståelse av begreppen – inklusive deras bakgrund eller sammanhang samt deras syfte och mål – snarare än att bara bokstavligen översätta orden på ett livlöst sätt. Att översätta Guds ord i Skriften till våra egna sammanhang kan vara svårt, eftersom Guds språk och sätt att tänka går bortom gränserna för varje rationellt system som kulturer utformar. Mycket bön måste läggas till klarsyn om hur vi exakt ska förmedla vad Gud säger i Bibeln till våra samtida.

Kristendomen, hävdar DeJonge, ger den yttersta auktoriteten för vad Gud har gjort i historien och förmedlat i den Heliga Skrift. Med utgångspunkt

i lingvisten George Steiners översättningsteorier hävdar DeJonge och Tietz att varje översättning innebär att vissa aspekter av den ursprungliga betydelsen går förlorade, men de tillägger att den text som översätts samtidigt också får en ny inverkan och betydelse. Detta skedde när Luther utgick från sina grundläggande övertygelser om hur Guds tilltal till mänskligheten i Skriften var uppbyggt och fungerade. Under hela sitt liv experimenterade han, sökte i Skriften för att tolka den, inte utifrån Aristoteles syn på verkligheten, utan utifrån den bibliska tankevärlden. "Skrift tolkar Skrift" var den princip som vägledde honom när han anpassade specifika texter och begrepp till specifika mänskliga erfarenheter som han och hans läsare eller åhörare befann sig i. Som ung broder i Augustinerklostret hade Luther imponerat på sina medbroder med sin kunskap om den bibliska texten. Kunskapen gjorde det möjligt för honom att förstå det större bibliska sammanhanget för ett avsnitt och sedan rikta det till sina åhörarens behov, och förmedla det, beroende på vad som var lämpligt, genom dess muntliga, skriftliga eller sakramentala former. Luther behärskade ingenjörskonsten att bygga broar.

Att reparera och renovera broar är dock ett farligt arbete. Den gambiskfödde missiologen Lamin Sanneh vid Yale Divinity School har undersökt

förhållandet mellan kyrkan med sitt budskap och kulturer med deras förutsättningar och principer. Han föddes i en muslimsk familj i sitt hemland i Västafrika, blev kristen som tonåring, doktorerade i islamisk historia vid University of London och har ett särskilt perspektiv på förhållandet mellan kultur och religion. Han konstaterar att muslimer strävar efter att lära sig åtminstone tillräckligt mycket arabiska för att kunna läsa Koranen på originalspråket och för att be till Allah på arabiska. Kristendomen, däremot, tillber Gud som den som har översatt sig själv till mänskligt kött och blod, ben och hud. Kristna har bara några få ord av Kristus på hans modersmål, arameiska; det finns bara ett dussin arameiska ordspråk eller uttryck i Nya testamentet. Vi vet vad Jesus sade i en översättning till grekiska. Kristna har alltid strävat efter att lära sig de lokala språken när de kommit till nya kulturer. När missionärer kom till en ny plats placerade de högst upp på sin prioriteringslista att lära sig språket och översätta delar av Skriften och andra verktyg för undervisning i tron.⁹ Lutherska missionärer ger exempel på detta: Johann Campanus översatte Luthers lilla katekes till *lenape* bara några årtionden innan Bartholomäus Ziegenbalg översatte den till *tamil* på andra sidan jorden.

Sanneh konstaterar att närhelst ett kristet vittnesbörd träder in i en kultur påverkas kulturen. Den förändras under inverkan av närvaron av det bibliska budskapet. Till exempel är de allra flesta medborgare i Indien fortfarande hinduer, men bruket att bränna änkor, Sati, har till största delen försvunnit från kulturen. Västerländska intellektuella reagerar ibland med förskräckelse över de förändringar i kulturer som missionärer åstadkommer, men enligt min erfarenhet av människor från majoritetsvärlden är de

ganska tacksamma för införandet av en mängd åtgärder som medförde vad de också kallar "framsteg", och kristna från Afrika och Asien är genomgående fyllda av uppskattning över att ha befriats från sina förfäders religiösa sedvänjor.

Sanneh noterar också att den kristna formuleringen och förkunnelsen av det bibliska budskapet antar specifika kulturella former när den kommer in i dessa kulturer. Profeten Jeremias råd till sina landsmän i exil i Babylon återspeglar hans plan för sin kyrka i varje kultur: "Bygg hus och bo i dem. Plantera trädgårdar och ät vad de ger. ... Sök den stads välfärd dit jag har sänt er i exil och be till Herren för dess räkning, för när det går väl för den går det väl också för er" (29:5-7). Gud, som historiens Herre med sin hand över de mänskliga händelsernas gång, sänder sitt folk med sitt budskap till den stora mångfalden av kulturer som inte bara återspeglar den skada som gjordes vid Babel utan också variationen. Det återspeglar också Guds fullhet på ett sätt som ligger bortom vår förklaring. Att reparera och renovera broar är ett farligt arbete, men Gud kallar oss att ständigt engagera oss i denna uppgift.

[...]

Kyrkan lever aldrig utan teologi, och teologin måste besöka världen runt omkring kyrkan, men den måste också hitta sitt hem i kyrkan, mitt i Guds familj. Gud, som handlar genom sitt ord, har skapat både kyrkan och teologins disciplin, och han har skapat dem till att arbeta i harmoni för att föra budskapet om syndernas förlåtelse, liv och frälsning i och genom Jesu död och uppståndelse till människor inom räckhåll för oss, till världens nationer.

1. WA7:97,2-3.

2. WA12:413,32-34, CP2:23.

3. Robert Kolb, *Martin Luther and the Enduring Word of God. The Wittenberg School and its Scripture-Centered Proclamation* (Grand Rapids: Baker Academic, 2016), 161-162.

4. *Ibid.*, 274-301.

5. Bernd Hamm, *Abläss und Reformation. Erstaunliche Kohärenzen* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2016).

6. James M. Nestingen, "Luther's Cultural Translation of the Catechism," *Lutheran Quarterly* 15 (2001), 440-452

7. Michael P. DeJonge & Christiane Tietz, red. *Translating Religion. What Is Lost and Gained?* (New York/Abingdon: Routledge, 2015); se särskilt redaktörernas inledning och sammanfattning, 1-12 och 169-173.

8. Michael P. DeJonge, "Historical Translation: Pseudo-Dionysius, Thomas Aquinas, and the Unknown God," i DeJonge & Tietz, *Translating Religion*, 29-44.

9. Lamin Sanneh, *Translating the Message. The Missionary Impact on Culture*. 2. ed., (Maryknoll, NY: Orbis, 2009).